

A Szent László-kori Gesta Ungarorum. Július-augusztusi számunkban foglalkoztunk Hóman Bálintnak „A magyar hún-hagyomány és hún-monda” című könyvével. Most másik új művét óhajtjuk ismertetni, melynek címe: „A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói.”

Hóman *Gesta*-tanulmányában a középkori magyar történetírás emlékeit és a velük összefüggő külföldi kútfókat vette a forráskritika, a szöveg- és adatösszehasonlítás boncké alá. E bonckés nyomán, amelyet ismeretekben és gondolatokban gazdag szelleme vezet, meglepő felfedezésekre jut. Számos ponton végleg eldönti a középkori magyar vonatkozású kútfők viszonyát, továbbá egész csomó teljesen ismeretlen változat megvoltát igazolja, és azokat több oldalról (tartalom, jelleg, keletkezési körülmények stb.) meghatározza.

Egy még eddig érintetlen száznál fog hozzá a magyar krónika-irodalom szövedékének a kibogozásához. Ezt a szálát *Albericus* XIII. századi francia, cisztercita szerzetes 1241-ig terjedő világkrónikájának magyar adatai foglalják magukban. Ezekből három forrást elemez ki. Az 1151. és 1239. közti adatokat legnagyobb részt egy magyarországi francia kolostorban, a pilisi cisztercita rendházban keletkezett ú. n. *Pilisi Feljegyzések* szolgáltatták. A Szent Lászlótól betelepített somogyvári francia bencéséktől származik *Albericus* másik forrása: az ú. n. *Somogyvári Krónika*. Ez rokonságban áll a régi *Zágrábi* és *Várad*i *Krónikáknak* a fennmaradt *Zágrábi* és *Várad*i *Krónikákból* kinyomozható töredékeivel, mégpedig egy olyan ősről át, amelyet egy Szent László uralkodása idején írt bővebb szövegű műből még ugyanakkor kivonatoltak. A *Somogyvári Krónikát* 1141. után lemásolták, és a királyok uralkodási dátumait 1205-ig feltüntetve ú. n. *Somogyvári Királyjegyzékkel* kiegészítették. A *So-*

mogyvári Krónika és *Királyjegyzék* ebben az együttes formában jutott el *Albericus*hoz.

Az említett Szent László-kori forrás nyomai számos XII—XIII. századi hazai és külföldi műben felbukkannak. Van adat arra is, hogy a *Gesta Ungarorum* címet viselte.

A nyilvánvaló megfelelések egész sora bizonyítja, hogy *Anonymus Gesta Hungarorum*a szintén közeli rokona a XI. századi *Gesta* idézett leszármazóinak. Ennek pedig az a magyarázata, hogy *Anonymus* adatanyagát a Justinus-féle *Scythia*-leírásról és a felsőtiszavidéki, illetőleg egri egyházmegyei helyi vagy nemzetiségi hagyományokon kívül jórészt a Szent László-kori *Gestá*ból nyerte. Azonban nem az eredeti szöveget használta, hanem a II. István-kori folytatást, melyből az 1192—5. körül Pannonhalmán írt és a *Halotti Beszéddel* egy ködexben ránkmaradt *Pozsonyi Évkönyvek* is merítettek.

*Anonymus*t a korabeli tudományos korszellemre jellemző hiszékenységkel, kritikátlansággal szemben megkülönbözteti az önálló főre, rendszeres gondolkodásra valló tudós racionalizmus, amely meglepő valóságérzékkel igyekszik kiküszöbölni előadásából az írott forrásai vagy az élőszó révén megismert mondai elemeket. Viszont éppen okoskodó hajlama sodorja néha tévedésbe is, amikor adat vagy kellő magyarázat híján a saját korabeli viszonyokból visszakövetkeztetés útján egészíti ki a multa vonatkozó tudását és így követ el több ízben anachronizmust. A honfoglaló magyarság politikai szervezetét a XI—XII. századi patriarkális királyságra jellemző alkotmányjogi felfogás szerint rajzolja. Saját korviszonyai hasonlósága mellett nem volt nehéz e tekintetben követnie forrását, a Szent László-kori *Gestát*. Ellenben a későbbi krónikaírók a XIII—XIV. századnak a nemesi egyenlőség elvén sarkalló, feudális színezetű alkotmányrendszerét vit-

ték vissza a századok előtti magyar multba, sőt ennek fiktív, koholt előzményébe, a hún hajdankorba is.

*Anonymus*ban a racionalista tudóssal, az oknyomozó történetíróval szépiró is párosul. A párizsi egyetemen kiművelt, III. Béla franciás udvarában élő királyi jegyző, ez az előkelő pap, egyszersmind nagyvilági ember francia mintáinak a befolyása alatt nem elégszik meg forrásai anyagának utánmásolásával, hanem a széthulló, száraz adatokat egyéni kompozíciókkal, más olvasmányából (Dares Phrygius trójai történetéből, a Nagy Sándor-Gestából) átvett hatásos részletekkel kibővítvé művészi ízlésben stilizálja. S ezen tulajdonságaival a gesta- vagy história-irodalomnak — általában külföldi mérték szerint is — kiváló képviselőjévé emelkedik.

Domanovszky Sándornak, krónika-irodalmunk avatott bűvárának, forráskritikai tanulmányaiból kiindulva Hóman megállapítja, hogy a ma ismert összes krónikaváltozatok — az *Albericus*ból rekonstruált *Somogyvári Krónika* és *Anonymus* kivételével — egy XIII. századi közös forrásból erednek. Egyszersmind meggyőzően fejtí ki, hogy a közös forrásnak a szerzőjét Kézai Simon mesterben, Kún László király udvari papjában kell látnunk. *Kézai* I. Béla király ágának a történetét kidomborított részleteiben az 1091-ig terjedő *Gesta Ungarorum*ot követte; az 1091—1272. közti korszakhoz pedig egy történeti események leírásában nagyon szűkszavú királylajstromot, illetőleg krónikás feljegyzéseket használt forrásul. Ő illesztette a *Gesta* élére a *Hún Krónikát*, a hún-magyar azonosság alapjáról nézve a primus introitus, az első magyar beköltözés történetét is. *Kézai* eredeti szövege nem maradt fenn. Egykorú kivonata az a mű, amelyet ma *Kézai* neve alatt ismerünk. A teljes *Kézait* III. András első éveiben folytatták, azonban egyúttal Kún Lászlóra vonatkozó részleteiben e király iránt ellenséges tendenciával át is dolgozták. A III. András-kori *Gesta* Nagy Lajos idejében bővült ki úgy, hogy még Róbert Károly uralkodását is magában foglalta. S ez lett most már *Chronica* címen az összes XIV. szá-

zadi és későbbi krónika-változatok közös forrása. A Nagy Lajos-kori és vele a XIII. századi szöveget hívebben a *Budai Krónika* családja-hoz tartozó krónikák tartották fenn. Ellenben a *Bécsi Képes Krónika* írója ezt a szöveget a XI—XII. századi részben olyan betoldásokkal bővítette, amelyeket egy Kálmán-ellenes irányban átdolgozott II. Géza-kori *Gesta*-folytatásból ismert, s így az 1051—1091. évekre vonatkozólag tudtán kívül minden más változatnál közelebb vitte a Szent László-kori ősforráshoz.

Középkori kútfőink összevisszaságából Hóman keze alatt megkapó vonásokkal bontakozik ki valamennyiük törzseként a Szent László-kori *Gesta Ungarorum*. Ez igen jól értesült, megbízható külföldi forrásokból: *Reginoból* és az *Altaichi Évkönyvekből* meríti adatai zömét. Ahol pedig tőlük eltér vagy bővíti őket, ott az élő, részben talán írásban is megrögzített, hazai hagyományokra támaszkodik. A királyi Árpád-nemzetség, a déldunántúli Vérbulesű-nemzetség és a Koppány verő német Vecellintől származó Ják-nemzetség szolgáltathatta első sorban ezeket a hagyományokat, amelyek itt-ott mondai elemekkel keveredtek, mindamellettt általában hitelt érdemelnek.

Az évrendi feljegyzések már Szent István idejében a kereszténység berendezkedésekor megindulnak ugyan, azonban a Szent László-kori *Gesta* nem ezekhez csatlakozik, hanem egy egészen eltérő műfajt honosít meg: a *gestát* vagy *historiát*. Ez udvari eredetű termék. A németeknél dívó „barátrónika“ helyett főképen a román népek, a franciák vagy olaszok művelték a klasszikus történetírás példájára. A fejlődés későbbi során, a XI. század végétől pedig a Franciaországban felvirágzó lovagi, regényes gesta-irodalom befolyása alá került. *Gesta*-szerzőnk alakítmódjában a *Gesta*-író típusa: mellőzi az események évrendi sorakoztatását és tárgyi összefüggésük szerint csoportosítja azokat. Szellemében szintén tipikus gesta-író: a Szent László-kori magyar előkelők és műveltek vagy általában a kor felfogásának és lelki világának hű viszszatükörözője. Nincsen meg benne a hit világában való felolvadás, az egyházi szempontok egyeduralma,

amely a szerzetesi krónikást minden betűvetésében mozgatja. Ellenben a lépten-nyomon kiütköző nemzeti, illetőleg faji öntudat és büszkeség, a határozott politikai pártállás és ettől irányított önálló ítélet, a dinasztíának s különösen az élő uralkodó ágának magasztalása, az események személyi és politikai okainak a fürkészésére való hajlam egytől-egyig az udvari légkörben élő gesta-íróra vallanak. Műve dinasztikus érdekű hőstörténet, az elbeszélés középpontjában a mindenkori uralkodóval. Lelkesedéssel ír a nemzet erejét bizonyító hőstettekről. Eszménye mégsem a honfoglalás és kalandozások vitéz harcosa, nem az államalapító István, nem a bölcsen uralkodó Béla; az ő eszménye László, de nem a hős lovag, hanem a XI. századi keresztény renaissance szellemének megfelelően a „kegyes király“, kinek sugalló hatására lett a magyar nép tömegeinél a kereszténység többé-kevésbbé kényszerű formaságból önkéntelen érzelmi készséggé. Az ősi pogány-magyar és a nyugati keresztény eszmék összeforrásából sarjadzott keresztény-magyar műveltség legelső érett gyümölcsei közül való az 1091. táján kelt *Gesta Ungarorum*. Szerzője valószínűleg Szent László udvarához tartozó és a Ják-nemzetséghez közelálló, franciás műveltségű magyar pap volt, talán maga a Ják-nembeli *Koppány* püspök, korábban Szent László udvari káplánja. *Pais Dezső*.

Berzeviczy-Emlékkönyv. Egy nevezetes fordulóhoz ért, magasra ívelő pálya megbecsülését jelenti az a szép kötet, melyet egyik vidéki főiskolánk vezetősége a M. T. Akadémia és Kisfaludy-Társaság érdekes elnökének írói jubileuma emlékéül tett közzé. Az ellenséges megszállás folytán Miskolcon működő eperjesi jogakadémia ünnepi módon egykori tanárát, Berzeviczy Albertet, kinek sikerben gazdag életútján éppen akadémiai tanársága jelzi az első fontosabb állomást. A Bruckner Győzőtől szerkesztett, kiállításában is izlésre valló mű terjedelmes jogi, történelmi és társadalomtudományi értékek alakjában mutatja be a főiskola volt (Eötvényi Olivér,

Erekly István, Horváth Ödön, Moór Gyula, Réz Mihály) és jelenlegi tanárainak (Bruckner Győző, Hacker Ervin, Henzelmann Aladár, Schneller Károly, Szontagh Vilmos, Sztehló Zoltán, Zsedényi Béla, Putnoki Béla) egyévi kulturmunkáját. Az érdekes tárgyú s feldolgozásukban komoly elmélyedésről tanuskodó munkák közül szinte egész kötetted szélesedik ki a szerkesztőé a Thököly-család késmárki magán földesuraságáról, mely még a tárggyal kapcsolatos mondatokre is kiterjeszkedik; továbbá Schneller Károlyé Magyarország városi és vidéki népességéről, mely 1918-ban a M. T. Akadémiától jutalomban részesült. A testes kötet befejező részében a jogakadémia 1924—25. évi Almanachjának függelékeként Radványi Sándornak a párbajról írt pályanyertes dolgozata olvasható. Az ünnepi gondolat jegyében fogant Emlékkönyv egészében értékes bizonyossága annak, hogy a nagy hírű főiskola multjához illő kegyelettel ápolja nemes hagyományait. *A. B.*

A varázshegy. A német „Bildungsroman“-ok, az „Agathon“-ok, a „Wilhelm Meister“-ek, a „Hyperion“-ok és a „Zöld Henrik“-ek sorához kell hozzáírunk Thomas Mann-nak most magyarul is (Turóczy József és Révay József fordításában) megjelent munkáját. Ez a tipikusan német műfaj, mely koronként öneszméltre ébreszti a németiséget s vele tán egész Európát is, ismét egy jellegzetes képviselővel gazdagodott. A „Buddenbrooks“ szerzője, kit a magyar közönség is jól ismer, mindig a németiség életét élte, regényei és tanulmányai a német problematikusság megjelenítői s ez a munkája is azt a célt tűzte ki maga elé, hogy fajtája nyílt kérdésekkel teletűzdelt lelket világítsa meg.

A „fejlődésregény“-ek mind meg-egyeznek egymással abban, hogy a történeti, a cselekvényi váz a lehető legegyszerűbb. Csak annyi van belőle, amennyi a mondanivaló hordozásához feltétlenül szükséges, nincs rajta semmi érdekesség-hangsúly, nem éli a regény egyedülvaló életét, semmi más ez, csak tompa színű staffage, támpont a mi elképzelésünk számára. „A varázshegy“-ben is a legvégső lehetőség el van vékonnyítva ez a történet-esontváz. Egy